

УДК 94(4)(438)«1905–1916»
DOI: 10.20535/2307-5244.58.2024.309239

М. А. Журба

ORCID 0000-0001-9691-8913

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

М. М. Приходько

ORCID 0000-0002-7428-8540

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

M. Zhurba

Ukrainian State Dragomanov University

M. Prykhodko

Ukrainian State Dragomanov University

**ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ОПІКИ
НАД ДІТЬМИ В'ЯЗНІВ У ВАРШАВІ У 1905–1916 рр.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ РІЧНИХ ЗВІТІВ)**

*The activity of Prisoners Children's Care Association in Warsaw
in 1905–1916 (according to the Materials of the Annual Reports)*

У статті розглядається важливий історичний етап, пов'язаний із функціонуванням благодійної організації Конгресової Польщі — Товариства опіки над дітьми в'язнів у Варшаві в перші десятиліття ХХ ст. Висвітлюються ключові аспекти й етапи діяльності об'єднання з фокусуванням на значущих подіях, що вплинули на темпи його розвитку. Особлива увага приділяється програмам з реалізації векторів підтримки підопічних, включаючи соціальну, освітню та психологічну сфери.

Розглядаються ініціативи, спрямовані на поліпшення якості життя дітей і забезпечення їхнього повноцінного розвитку. У дослідженні також поставлено завдання визначити виклики та досягнення організації протягом указанного періоду, проаналізувати внутрішню адміністративну роботу, включаючи ефективність управлінських і стратегічних рішень у розвитку організації. Фінансова діяльність організації є ще однією важливою складовою аналізу, оскільки визначала рівень її стабільності та здатності забезпечити необхідні ресурси для виконання завдань.

Додатково дослідження висвітлює напрямки залучення дітей до практичної роботи, враховуючи їхні індивідуальні особливості й потреби. Також розглядаються різні форми співпраці товариства з іншими добродійними організаціями, урядовими структурами та приватними особами для ефективної реалізації спільних проєктів і досягнення цілей.

Загалом, дослідження цієї добродійної організації відкриває багатоаспектність та важливість її в соціально-гуманітарному контексті першої половини ХХ ст.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадська організація, опікунокство, виховання безпритульних, доброчинність.

In Polish and Ukrainian historiography, the issues surrounding charitable organizations from the late 19th century to the first quarter of the 20th century remain under-researched but represent a promising and informative area of study. The experience of charitable organizations in Poland provides valuable insights into their functioning during an era of social and political changes and illustrates how public associations addressed the challenges of the time.

The issue of families of prisoners is undoubtedly a challenging area to study, presenting a multifaceted and specific phenomenon in the history of the Polish social movement. This study represents another step in exploring the situation of children from families of prisoners, with special attention given to the primary form of care for these children — the shelter. The article examines all aspects of the shelter's functioning and sources of support, focusing on institutions maintained by the Society for the Care of Children of Prisoners in Warsaw.

In the article, the authors examine the programs organized by the Society, which provide social, educational, and psychological support aimed at improving the quality of life for children. The study highlights the challenges and achievements of the organization, its internal administrative work, the financial aspects of its activities, methods for involving children in practical work, and forms of assistance from external supporters.

Additionally, the article uses the prism of the Society's functioning to highlight the broader issues faced by Polish society during the outlined period, including changes in the economy, price policy, and financial support for the Polish people. The article aims to elucidate the organization's activities during its most active years, focusing on the financial aspects, challenges in organizational activities, and the dynamics of attracting new members. The authors utilized the reporting documentation of the Society from 1905 to 1916 as the main source, which comprehensively covers all aspects of the Society's work and contains an exhaustive array of relevant information.

Keywords: civil society, public organization, tutelage, education of the homeless, charitable activity.

Актуальність дослідження добродійних організацій, що надають допомогу дітям батьків, які перебувають в ув'язненні, полягає в тому, що розгляд відповідних тем дає змогу краще зрозуміти розвиток громадянського суспільства та його роль у вирішенні соціальних проблем на початку ХХ ст., збагачує розуміння історії соціального захисту та благодійності,

сприяє розвитку історії дитинства як окремої галузі історичних досліджень. Також вона зростає, зважаючи на сучасні реалії України. Розлучення дітей із батьками через непереборні обставини, пов'язані з вторгненням РФ, особливо в повномасштабній фазі, породжує величезні виклики у соціальній сфері. Добродійні організації, які допомагають дітям у таких складних умовах, відіграють ключову роль у забезпеченні їхніх основних потреб, а також у вихованні, освіті та психологічній підтримці. Досвід функціонування подібних благодійних організацій у минулому, як у випадку Товариства опіки над дітьми в'язнів у Варшаві в перші десятиліття ХХ ст. може зробити цінний внесок у вирішення поточних проблем, аналіз програм соціальної, освітньої та психологічної підтримки допоможе розробити ефективні стратегії для сучасних умов. З огляду на наведене, дослідження добродійних організацій, спрямованих на допомогу такій вразливій категорії, як діти, розлучені з батьками, є належним та невідкладним завданням.

Джерельною базою дослідження є матеріали річних звітів Товариства в яких віддзеркалюються знакові події в історії організації, вектори її діяльності, фінансові складові функціонування.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні основних характеристик діяльності Товариства та введенні в історіографічний обіг нового масиву історичних джерел — звітних документів за перше десятиріччя роботи об'єднання.

Мета дослідження полягає в глибшому розкритті історичного контексту та значущості діяльності досліджуваної організації — Товариства опіки над дітьми в'язнів у Варшаві, що існувало в 1905–1916 рр. Мета дослідження передбачає вивчення не лише передумов появи досліджуваного об'єднання, а й визначення міри його впливу на соціокультурні й гуманітарні аспекти функціонування суспільства того часу. Ретельний аналіз соціально-політичного та економічного контексту того часу допоможе розкрити потреби й виклики, які надихнули на створення цієї організації. Далі автори фокусують увагу на адміністративній діяльності виконавчої ланки Товариства. Аналіз звітних показників і фінансових результатів з 1905 по 1916 рр. дав змогу визначити ефективність управлінських рішень та оцінити вплив організації на соціальну динаміку того часу. Окрім того, розглянуто конкретні ініціативи Товариства, спрямовані на соціальну й освітню діяльність, що може включати програми допомоги дітям в'язнів, освітні проекти й інші добродійні ініціативи. Це дасть змогу краще зрозуміти роль організації в формуванні соціальної політики та вихованні молоді. Отже, мета праці визначається бажанням вивести не тільки на перший план адміністративні та фінансові аспекти, але й розкрити соціокультурний внесок досліджуваної організації в історію та формування суспільства того періоду.

Зважаючи на цю мету, було поставлено такі *завдання*:

- 1) вивчити історичні передумови створення Товариства опіки над дітьми в'язнів у Варшаві;
- 2) висвітлити адміністративну діяльність Товариства;
- 3) проаналізувати фінансову складову діяльності організації.

Роботи добродчинних об'єднань у Польщі, націлених на допомогу дітям, присвячено працю Марії Коланкевіч «Нотатки про інституційний догляд за дітьми», в якій авторка характеризує тенденцію індивідуальної добродчинності, розвиток системи закладів утримання дітей на польських землях. В праці Г. Адамчевської та С. Клускої звертається увага на юридичну природу опікунства, прав дитини: як історичні аспекти, так і сьогоднішня ситуація (Adamczewska, G. & Kluska, S. 2004, s. 14). В науковій розвідці Я. Бабицького розглядається історія поглядів на суб'єктивне сприйняття опікунства з боку дитини на прикладах польських історичних феноменів (Babicki, J. 1964, s. 56). У роботі Б. Чередрецької звертається увага на психологічні потреби сиріт, яких утримують у закладах, створених за ініціативи громадськості (Czeredrecka, B. 1988, s. 45). З. Домбровський у праці «Опікунська педагогіка» звернув увагу на історичні обставини формування специфічної царини знань на перехресті психології та педагогіки, навів історичні паралелі на польських землях (Dąbrowski, Z. 2006, s. 24). Є. Юнджіл та Д. Жолондзь-Стрелчик провели історико-компаративний аналіз особливостей проживання дитини в родині та закладах польської громадської опіки¹. В співавторстві з П. Павловським та Р. Жебровським Є. Юнджіл висвітлив проблемні моменти феномену сирітства в ХХ ст., окреслив польський вимір питання² (Jundziłł, E. & Pawłowska, R. & Żebrowski, J. 1999, s. 54). Розвідка Д. Лалак і Т. Пілха присвячена основам соціальної педагогіки та добровільної праці на благо суспільства, дотично зачіпаючи історичні форми громадської допомоги безпритульним у Польщі. Я. Мачяшкова в праці, опублікованій у часописі «Проблеми опікунства та виховання», в номері 5 від 1983 р. навела порівняльний аналіз термінів «опіка» та «виховання», спільні сторони понять, відмінності. В роботі наводяться історичні аспекти розвитку цих понять у польській історіографії (Maciaszkowa, J. 1983, s. 27). У роботі К. Нобля «Родини в'язнів: щоденна реальність» характеризуються особливості життя дитини в родині ув'язнених, наводяться історичні форми відносин в'язнів із родинними та життя їхніх дітей у притулках (Noble, C. 1995, s. 56). Окрему працю «Дитина загублена в сирітстві» І. Обуховська присвятила темі сиріт: навела історію польських дитячих притулків, розкрила особливос-

¹ Dziecko w rodzinie i społeczeństwie. Starożytność — średniowiecze / red. T. I. J. Jundziłł, D. Żołądź-Strzelczyk. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Pedagogicznej, 2002. S. 19.

² Sieroctwo dziecięce — choroba XX wieku // Pedagogika opiekuńcza w okresie demokratycznych przemian / red. E. Jundziłł, R. Pawłowska, Żebrowski J. Gdańsk: GTN, 1999.

ті їх діяльності та висвітлила психологічні складнощі перебування дитини в подібному закладі (Obuchowska, I. 1988). В праці А. Жеплінського «Родини в'язнів» демонструються приклади облаштування побуту дітей ув'язнених поляків в історичній ретроспективі (Rzepliński, A. 1981, s. 76). В роботі З. Станецької «Світ дитини» зроблено спробу виявити внутрішні переживання дитини, яка перебувала в притулку, наводяться історичні приклади (Stanecka, Z. 2013, s. 81).

Дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах об'єктивності, науковості, історизму, системності, структурності. Застосування цих принципів спрямоване на об'єктивне й усебічне висвітлення фактів і явищ, використання достовірної та перевіреної інформації, а також відповідного поняттєвого апарату. З огляду на зазначені принципи, в ході дослідження пріоритетними стали такі методи:

– *статистичний*, який був використаний при дослідженні організації для аналізу кількісних даних, збору та обробки статистичних показників, таких як членство, фінансові звіти й інші, що дало змогу оцінити розмір, ефективність і вплив організацій на соціальну динаміку та гуманітарні аспекти тогочасного польського суспільства;

– *порівняльний* у вивченні громадських організацій включає аналіз їхньої структури, функцій та впливу порівняно з іншими аналогічними організаціями. Порівнюючи ці параметри можна виявити унікальні риси та спільні тенденції, що допомагає розкрити особливості розвитку громадських структур та їхній внесок у суспільство;

– *кліометричний* орієнтується на вивчення історичних змін у суспільстві через кількісне вимірювання різних аспектів. Цей метод дав авторам змогу, використовуючи статистичні дані та метрики, проаналізувати довгострокові тенденції, розкрити структурні зміни та визначити вплив Товариства на загальний розвиток суспільства.

1. Витоки діяльності. Як наслідок перебування батьків у місцях позбавлення волі контакт із сім'єю ставав неможливим. На даному тлі діти в'язнів потрапляли в безвихідь і неможливість знайти засоби для існування. В таких умовах лише сторонні організації ставали опорою для цієї категорії дітей (Noble, C. 1995, s. 67–81). Сучасні дослідження свідчать, що 80% опитаних сімей показали тенденцію до того, що їхні діти переживають розлуку з батьками як різновид втрати близької людини, особливо на початкових етапах позбавлення волі. Водночас атмосфера відвертості й чесності створює в дітей відчуття безпеки. Саме, коли дитина відчуває, що може розраховувати на людей, які її оточують, вона краще справляється з повсякденним життям без тимчасово відсутніх батьків, що свідчить про психологічну необхідність розміщувати дітей у колективі та під наглядом фахових вихователів (Rzepliński, A. 1981, s. 34).

XIX ст. в історії польського краю ознаменувалось активізацією громадського сектору в питанні захисту в'язнів. У Львові 1881 р. було створено Галицьке товариство опіки над звільненими в'язнями. Його допомогою могли скористатися лише вперше засуджені, які бездоганно поведилися, відбуваючи покарання, й отримали рекомендацію до товариства від адміністрації колонії та капелана. Відповідно до статуту підопічним надавали моральну й матеріальну опіку (Porowski, M. 1993, s. 146–147).

На землях Конгресової Польщі 1882 р. проф. В. Мікласzewський представив варшавському губернатору проект акта про товариство допомоги особам, що виходять з в'язниць. Листування щодо цього тривало до 1884 р. і, хоча більшість поправок, які вимагала влада, було включено, законопроект не схвалили (Miklaszewski, W. 1909, s. 51).

Громадські ініціативи у векторі допомоги звільненим в'язням не стали постійними. В той самий час на польських землях ефективно діяла система допомоги дітям, позбавленим батьківської опіки, взагалі та дітям в'язнів зокрема. Так, залишення дитини або відмова від неї батьків, відомі на польських землях здавна. В давні часи в Європі діти, народжені поза шлюбом, вважалися незаконнародженими й виключалися з сім'ї, оскільки народження дитини в такому разі вважалося гріхом. У середні віки виключення дітей із сім'ї означало виключення з суспільства, позбавлення статусу, оскільки, як стверджує Ле Гофф (Ле Гофф, Ж. 1999), індивід належав насамперед до сім'ї і якщо сім'я виключала індивіда, то лише дитячі притулки давали йому шанс вижити. Окрім неприйняття дітей, народжених поза шлюбом, існували й інші причини відмови, серед яких: неможливість виховувати дитину через бідність, інвалідність батьків або дитини, а також ув'язнення батьків.

Слід зазначити, що історично співіснувало дві форми опіки: сімейна й інституційна. Саме інституційна була першою та багато століть найпоширенішою. З раннього Середньовіччя саме католицька церква та її ордени пропонували підтримку бідним, притулок бездомним і допомогу стражденним.

В Європі однією зі знакових постатей опікунського руху був Святий Вікентій де Поль, засновник Конгрегації священників-місіонерів і Конгрегації дочок милосердя, який 1645 р. створив у Парижі L'hôpital des Enfants Trouvés — Лікарню знайдених дітей.

У давній Польщі опікунство відбувалося на базі церковних шпиталів, які існували майже в кожній парафіяльній церкві. На базі даних закладів діяли притулки, де знаходили допомогу й поживу бідні, зокрема діти включно з немовлятами, наприклад, бездомні сироти (Giedroyc, J. 1908, s. 3). Так, у населеному пункті Грудзьондз сестри милосердя заснували 1345 р. притулок для бідних, бездоглядних дітей. 1448 р. силами єпископа Збігнева Олесницького було засновано Тарновський сиро-

тинець — перший профільний заклад з догляду безпосередньо за безпритульними дітьми. 1540 р. король Сигізмунд I заснував у Дрогобичі лікарню для дітей. 1716 р. великий канцлер литовський Кароль Радзивілл заснував Радзивілівський сиротинець (Giedroyc, J. 1908, s. 7). Згідно з привілеєм Владислава IV від 1636 р. для сиротинця Святого Бенона у Варшаві: «діти від невідомих батьків, які здобули освіту та навчання в цьому закладі будуть вважатися праведними, і ми оголосимо їх придатними до всіх ремесел і муніципальних посад, дозволених у Польщі» (Giedroyc, J. 1908, s. 11).

Саме подібний простір створили на польських землях завдяки приватній ініціативі Анели Конопчинської, яка в березні 1904 р. заснувала Товариство Опіки над дітьми в'язнів у Варшаві: «не маючи жодних коштів і матеріальних ресурсів сміливо розпочала велику справу в простий та енергійний спосіб»¹. У орендованому будинку по вул. Маршалковська 79, в приміщенні, що складалося лише з двох кімнат і кухні, було відкрито притулок, на утримання якого спершу не було не тільки грошей, але й дозволу влади. Заклад отримав назву притулку Святої Анни, за формулюванням керівників Товариства: «пережив перші найважчі хвилини й дав несподівані результати». Завдяки діяльності активістів товариства на травень 1905 р. в притулку організації вже перебувало 48 дітей. Також за цей період було зареєстровано як членів Товариства 219 осіб. Прибуток організації за перший рік діяльності становив 1652,74 руб., а витрати дійшли позначки 618,31 руб. Засновниця Анела Конопчинська спромоглася до особистого внеску 1034,43 руб.²

Звіти Товариства за 1905–1906 рр. демонструють процедуру державної реєстрації об'єднання. Проект статуту об'єднання підготував адвокат Б. Вейдель і надіслав до владних структур 6 липня 1904 р., де документ затвердили 6 лютого 1905 р. під № 2586 в канцелярії генерал-губернатора Варшави. Одразу після отримання повідомлення про затвердження статуту в травні 1905 р. у редакції газети «Кур'єр Варшавський» скликали організаційне зібрання, на якому були присутні 40 персон для обрання членів Правління організації. Президентом Товариства був призначений Войцех Савицький, скарбником — Теодоріуш Рачинський, секретарем — Єжи Шеліговський. Членами правління було обрано: от. Гонсовського, Анелу Конопчинську та Роберта Сіноленцького, заступниками членів правління: Романа Невядомського, С. Кошуцького й Владислава Трашевича. До ревізійної комісії обрали: А. Вардейського, от. К. Мадалінського та К. Музіола. Першочерговим завданням Правління новоутворено-

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 10.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 9.

го Товариства було ознайомити широку громадськість із цілями й завданнями нової суспільної інституції, залучити прихильність громадськості, налагодити співпрацю й отримання матеріальної допомоги від небайдужих громадян¹.

2. Адміністративна робота організації. Завдяки зусиллям Правління, президента Товариства В. Савицького Товариству вдалося досягти наміченої мети — популяризувати ідею активного вирішення долі дітей ув'язнених. Протягом 1907 р. дійсних членів побільшало з 77 до 130 осіб, водночас звичайних — з 133 до 158 осіб. Зважаючи на зазначену тенденцію, про популярність Товариства серед населення свідчить значне збільшення загальної кількості членів за перший рік функціонування організації з 210 до 334 осіб — що становить 62% зростання.

В перший рік у притулку перебувало 48 дітей (37 дівчаток і 11 хлопчиків). Адміністративні функції в притулку були покладені на Анелу Конопчинську, котра безпосередньо відповідала як за управління притулком, так і за нагляд та піклування за дітьми. Окрім житла, діти отримували уроки читання, письма, арифметики, шиття й хорового співу. Отже, підопічні притулку мали не лише забезпечення, але й навчання та виховання. Протягом літніх місяців Товариство отримало від свого президента В. Савицького безплатне приміщення в населеному пункті Леоніві, куди дітей привезли у травні 1906 р. Після повернення до Варшави в жовтні 1906 р. було орендовано більше приміщення на вул. Гурній 6².

Паралельно з розширенням приміщень побільшало й дітей у притулку, яких у різні місяці була різна кількість. Так, хлопців протягом 1905/06 звітного року побільшало від 3 до 23 протягом березня — листопада 1906 р., дівчат навпаки поменшало з 25 в січні до 19 в грудні. Загалом дітей побільшало з 25 до 42 протягом року³, тож кількість утриманців притулку динамічно зростала щомісяця. Протягом останніх двох місяців змінилася гендерна пропорція утримуваних, серед яких різко побільшало хлопчиків та поступово меншало дівчат протягом пів року.

Діти у притулку перебували під постійним наглядом вихователя та охоронця, які відповідали перед дирекцією за порядок у закладі. Окрім того, деякі члени організації брали на себе роль опікунів, які періодично відвідували притулок і допомагали дітям у навчанні, стежили за дотриманням правил гігієни, проводили повчальні бесіди. Навчанню приділялося 2–4 години на день. Діти були розділені на групи: 1) ті, хто не вмів чита-

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 11.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 13.

³ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 18.

ти й писати, 2) ті, хто починає вивчати грамоту, 3) ті, хто вже вмів читати, писати й рахувати¹.

1909 р. завдяки активній роботі до складу організації вдалося залучити 50 нових членів: якщо на початок року налічувалося 90 дійсних членів, то в кінці року їх поменшало на 3 особи до 87 членів, натомість лави звичайних членів збільшилися з 151 до 161 особи в грудні². На тлі зростання попередніх років, 1909 р. фіксується мінімальний приріст членів організації, який сигналізував організації як про наявність у неї позитивного образу, що привертав нових членів, так і негативних результатів у роботі, які відштовхували наявних учасників. Протягом року побільшало хлопців, які перебували на утриманні: з 30 у січні до 34 у грудні, дівчат поменшало з 28 до 26³.

Керманічі організації акцентували на перевагах розташування притулку в місцевості, корисній для здоров'я дітей. Так, згідно зі звітними документами Товариства притулку, що діяв 1909 р. по вул. Гурній в м. Варшава: «незважаючи на відносно високу ціну оренди приміщення, виявилось дуже зручним, переважно через його розташування на околиці міста, завдяки чому діти отримували більше користі від свободи, повітря й сонця, ніж це було б у центрі міста»⁴. Наймолодші діти під наглядом вихователя займалися співом та гімнастикою, а також, за формулюванням адміністрації Товариства: «розвивали свої візуальні навички через розмови та пізнання речей». Окрім того, діти брали участь у етичних та релігійних бесідах, бесідах про природу⁵.

Згідно з розпорядком дня, о 12:00 діти: «маршем виходили із класів, залишалися лише чергові, які зобов'язані були прибирати, підмітати та провітрювати приміщення». В післяобідній час, у разі прийнятної погоди діти гуляли на природі або бігали на подвір'ї притулку. Після 14:00 починався другий етап щоденних занять — практична частина. Цей сегмент занять — ручна праця, був обов'язковим для всіх дітей, зокрема й найменших. Старших дітей, як хлопчиків, так і дівчаток, як свідчать документи Товариства: «привчають до більш продуктивної ручної праці, тому для дівчаток обов'язковим є навчання шиттю, як вручну, так

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 11.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 7.

³ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 9.

⁴ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 11.

⁵ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 11.

і на машинці. Старші хлопці, займаються столярною справою у власній майстерні»¹.

1909 р. над притулком було запроваджено гігієнічний і медичний нагляд. Очільником цього вектору діяльності Товариства став д-р Владислав Ходецький. Зусилля були спрямовані на профілактику захворювань учнів, чого планували досягти шляхом регулярного купання, раціонального харчування й активностей на свіжому повітрі². Окрім того, для запобігання потраплянню до притулку хворих було запроваджено систематичні медичні огляди всіх нових дітей³.

1910 р. поменшало дійсних членів із 87 до 80 осіб, ще більшого відпливу зазнали лави звичайних членів, яких поменшало з 161 особи в січні до 134 осіб у грудні⁴. Отже, спостерігається значне зменшення кількості членів — з 248 осіб до 214 осіб, або на 14%: в організацію ввійшло 14 осіб, а вийшло 48, тобто в 3,4 раза більше вийшло.

У звітному 1910 р. виховально-адміністративний персонал притулку складався з першого завідувача, який відповідав за адміністрування та загальний контроль, і трьох вихователів, з яких два займалися загальним розвитком та вихованням дітей, а третій навчав ремеслам, серед іншого, виробництву панчіх. Виробництво панчіх, на думку адміністрації Товариства, мало практичне значення в притулку: «не тільки всі діти достатньо забезпечені панчохами, але були отримані та виконані замовлення з міста, доходи від яких частково покривали витрати на навчання дітей»⁵. Водночас 1910 р. було зроблено акцент на навчанні хлопців ремеслам, було почато вивчення виконання ремонтних робіт окрім столярної справи.

1910 р. рішенням керівництва організації було запроваджено релігійну освіту в притулку під керівництвом священника. Ідея залучити релігійну особу мала, на думку ініціаторів з адміністрації Товариства, змотивувати дітей до науки: «діти, яких з раннього дитинства навчали особливо поважати священнослужителів, набагато охочіше будуть вивчати релігію під керівництвом священника, ніж мирянина»⁶. Інші предмети викладали вихователі-миряни, які окрім отримання корисних знань мали прищеплювати дітям правильні звички. Водночас на сторінках звітів організації зазначалась основна

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 12.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 13.

³ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 14.

⁴ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1910. Warszawa, 1911. S. 6.

⁵ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1910. Warszawa, 1911. S. 13.

⁶ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1910. Warszawa, 1911. S. 13.

проблема у векторі пошуку й утримання кадрів: «у наш час важко знайти настільки соціалізованих і незалежних людей, які хотіли б присвятити час і працювати в такому закладі лише заради ідеї»¹.

1913 р. дещо побільшало членів: із 212 до 221 (3% зростання). Серед яких дійсних членів побільшало з 74 до 75, а звичайних — зі 138 до 145 осіб².

На загальних зборах членів 14 квітня 1913 р. було оголошено звіт за 1912 р. і затверджено бюджет на наступний рік. На цих зборах порушили питання винагороди інкасатора, яка видалася більшості членів завищеною. Відповідно до загальних побажань членів керівництво зменшило платню інкасатору, яка раніше становила 300 руб., або майже 10% усіх членських внесків³.

У звітах Товариства за 1913 р. ідеться про побут дітей у притулку. Старші дівчата чергували на кухні й у пральні, вчилися готувати, прати та прасувати. За місяць діти виробили: 50 фартухів, 54 сукні, 70 сорочок, 57 костюмів для хлопчиків. Для продажу дівчата підготували 120 нових панчіх. Хлопці для цього підготували 73 пари взуття. Подібний практичний аспект у роботі дітей, на думку активістів товариства, мав «полегшити дітям у майбутньому навчання у важкій школі життя»⁴.

На 1913 р. навчально-адміністративний персонал притулку складався з дев'яти осіб: завідувача, який поєднував обов'язки старшого вихователя з загальним наглядом за господарством, вихователів, учителя швацької справи, вчителя з виробництва панчіх і 3 працівників⁵.

На Загальних Зборах від 14 квітня 1913 р. було ухвалено посилити агітацію серед робітничого класу⁶. Цей крок був пов'язаний із необхідністю розширити базу для пошуку майбутніх членів організації. Бо доти товариство не акцентувало на працівниках виробничої сфери й спрямовувало зусилля на сільську, міську інтелігенцію, духовенство⁷.

На якості функціонування Товариства позначилися зміни в ціні продуктів з початком Першої світової війни: м'ясо — 19 коп. до війни та 28–30 коп. після початку війни, хліб подорожчав із 3,5 коп. до 5–6 коп., цукор — із 12 до 15 коп., сало подорожчало з 19 до 36 коп., борошно — з 5 до 9 коп.,

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1910. Warszawa, 1911. S. 14.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1913. Warszawa, 1914. S. 5.

³ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1913. Warszawa, 1914. S. 9.

⁴ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1913. Warszawa, 1914. S. 11.

⁵ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1913. Warszawa, 1914. S. 12.

⁶ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1913. Warszawa, 1914. S. 16.

⁷ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1913. Warszawa, 1914. S. 16.

мило — з 14 до 23 коп., кварта молока подорожчала з 9 до 13 коп.¹ Отже, вартість більшості продуктів харчування зросла майже у 2 рази, що збільшило необхідність шукати нові джерела фінансування організації, нових членів для утримання попереднього рівня життя дітей у притулку.

Персонал організації протягом 1914 р. зазнав змін: якщо на початку року в притулку працювало: 2 опікуни, 1 вчитель, 1 викладач швацької справи, 1 викладач із виробництва панчіх і 2 господарських працівники, то в кінці року були звільнені швець і панчішниця². Окрім того, 1913 р. у закладі працювали декілька осіб на громадських засадах. Так, викладачка М. Богуславська проводила з дітьми моральні й релігійні бесіди, викладачка Р. Мельцерон раз на тиждень давала дітям уроки малювання, викладачка О. Новіцька ознайомлювала дітей із різновидами ігор та розваг, викладачка К. Маковська спеціалізувалася на бесідах з найменшими дітьми, викладачка З. Соколовська проводила з дітьми заняття з гімнастики³.

1914 р. актуалізувалося питання реорганізації притулку, в межах товариства визрівала ідея розділити його на окремі заклади — для дівчат і хлопців. Задля цього було орендовано будинок у варшавському районі Воля. Притулок планували облаштувати для проживання дівчат 14–18 років⁴.

1916 р. зберігалася динаміка зміни складу членів організації порівняно з попередніми роками. Окрім дійсних і звичайних членів в організації з'явилися нові типи учасників — почесні члени та благодійники. Протягом року почесних членів вступило лише 3, благодійників — 17. Дійсних членів значно поменшало з 57 осіб у січні до 43 осіб у грудні, водночас звичайних членів побільшало з 120 до 128 осіб⁵.

У діяльності Товариства 1916 р. спровокував низку вимушених кроків. Наприкінці грудня 1915 р., згідно з річними звітами Товариства: «через жакливу вартість продуктів харчування та труднощі з їх отриманням» керівництво було змушене відправити дітей на постійне проживання в село Каліське, в маєток родини Маньковських і до 1 квітня 1916 р. варшавський притулок був закритий. Проте, зважаючи на зубожіння населення і збільшення кількості нових вихованців, керівництво організації вирішило спочатку відкрити притулок за адресою — вул. Тарнка № 37 і розпочати діяльність з 1 квітня 1916⁶.

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1914. Warszawa, 1914. S. 7.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1914. Warszawa, 1914. S. 13.

³ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1914. Warszawa, 1915. S. 13.

⁴ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1914. Warszawa, 1915. S. 16.

⁵ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1914. Warszawa, 1915. S. 17.

⁶ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1916. Warszawa, 1915. S. 11–12.

Отже, на середину 1916 р. Товариство утримувало два притулки у Варшаві: один виключно для хлопчиків на вул. Тарнка № 37 та інший для дівчаток, на вул. Соснова № 13. Однак протягом року було направлено 13 дітей у село Цехановське, а 6 — у село Ліпновське, де, за свідченням звітних документів Товариства: «під дбайливою опікою місцевих громадян дітям було надано повну підтримку та освіту на час війни»¹ Отже, в сільській місцевості під опікою Товариства на кінець грудня 1915 р. перебувало 19 дітей². Проте існували й значні проблеми. Так, приміщення притулку за адресою вул. Тарнка № 37 не відповідало вимогам до приміщення дитячого притулку, як підкреслювали очільники Товариства: «дітям ніде бігати, займатися спортом». Притулок складався з 6 великих кімнат і невеликої кухні на першому поверсі. Притулок для дівчат, який діяв за адресою — вул. Соснова № 13, складався з 5 кімнат на 3 поверсі та кухні. Обидва притулки з 1 липня 1916 р. було об'єднано в одному приміщенні, як зазначали з цього приводу керманічі організації — «щоб уникнути збільшення витрат у майбутньому та полегшити контроль»³.

3. Фінансова складова діяльності Товариства

Фінансові результати діяльності організації за перший рік мали таку конфігурацію: дохід організації: разові пожертви — 4200 руб., членські внески дійсних членів — 2336 руб., внески звичайних членів — 601 руб., дохід від Товариства захисту жінок — 95 руб., % від капіталу в банку — 144,33 руб., ігри та вистави — 1123,47 руб., одноразові пожертви, надіслані через редакції — 452,14 руб.⁴

Окрім того, Товариство оперувало активами й пасивами, які на січень 1906 р. становили: сальдо минулих періодів — 6241,89 руб., вартість інвентаря — 1727,10 руб., вартість землі у м. Воломін — 5000 руб.⁵ Особливу цінність для Товариства мала пожертвована від Тадеуша Хогожінського земля у Воломіні площею 93669 квадратних ліктів, яку експерти оцінили у 5000 руб. На думку керманічів Товариства, володіння землею надавало організації «надію на утворення в майбутньому власної штаб-квартири за містом, що мало б велике гігієнічно-педагогічне значення і дало б змогу заощадити досить значні суми, які щорічно сплачуються як орендна плата за приміщення»⁶. Проте ці сентенції були лише плануванням, а в реально-

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1916. Warszawa, 1917. S. 12.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1916. Warszawa, 1917. S. 12.

³ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1916. Warszawa, 1917. S. 13.

⁴ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1917. S. 11.

⁵ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 12.

⁶ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 12.

сті організація мала в 1905–06 рр. витрат на утримання закладу на 2773 руб.¹ Водночас витрати, пов'язані з поступовим розширенням притулку, керівники організації включили до категорії витрат на утримання закладу².

Основним джерелом фінансування притулку, який розміщувався в орендованому невеликому приміщенні, були внески групи ентузіастів, разові пожертви людей, котрі, як інформують нас звіти організації: «співчували нещастям дітей в'язнів, позбавлених будь-якої опіки»³.

Витрати притулку 1906 р. мали такі показники: на проживання — 1625,45 руб. на рік, на оренду приміщення — 819,54 руб. на рік, на опалення та освітлення — 322,27 руб. на рік, на оплату праці охоронців — 578,50 руб. на рік, на одяг і білизну — 299,96 руб. на рік, на постільну білизну — 64,45 руб. на рік, на меблі — 167,49 руб. на рік, на медикаменти — 75,16 руб. на рік, на прання — 58,62 руб. на рік, на проїзд у транспорті — 160,79 руб. на рік, на закупівлю книг, зошитів — 200,40 руб. на рік. Загалом за рік було витрачено по всім статтям витрат — 4483,03 руб.⁴ Отже, в структурі витрат організації найбільші показники мали: оплата орендної плати за приміщення притулку, опалення і освітлення приміщення, а також витрати на персонал: оплата праці охоронців, а також оплата їх проїзду на робоче місце.

Протягом року надходження від членських внесків значно зменшилися, натомість Товариство отримало значні матеріальні пожертви, які становили 2200 руб. за рік, проте й вони, згідно з позицією керівництва організації: «не могли забезпечити існування притулку»⁵.

Структура доходів 1909 р.: вклади дійсних членів — 1017 руб., внески звичайних членів — 625,70 руб., доходи від організації розваг та концертів — 2172,69 руб., разові пожертви — 249,92 руб., пожертви, надіслані через редакції журналів — 1283,60 руб., % капіталу, депонованого в Торгівельному банку — 428,11 руб. Сальдо з минулого року — 9675,21 руб. Разом — 15 581,54 руб. Найбільша частка доходів надійшла від організації концертів, яка перевищила доходи від членських внесків. З цієї суми було витрачено кошти на утримання притулку — 5848,22 руб. Сальдо на 1 січня 1910 р.: 9733,32 руб.⁶ Отже, актив організації 1909 р. мав такі показники:

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 12.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 12.

³ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 12.

⁴ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1905–06. Warszawa, 1907. S. 18.

⁵ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 8.

⁶ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 8.

грошовий капітал — 9733,32 руб., земля у Воломіні — 5000 руб., інвентар притулку — 600 руб. Разом — 15333,32 руб.¹

Отже, з 1906 до 1909 рр. показники прибуткової частини балансу організації значно погіршилися. Разові пожертви знизилися з 4200 руб. до 249,92 руб. або майже в 17 разів, внески звичайних членів дещо зросли з 601 руб. до 625,70 руб., надходжень за статтею «вклади дійсних членів» поменшало з 2336 руб. до 1017 руб. приблизно у 2 рази.

Витрати Товариства 1909 р. мали таку конфігурацію: на оренду приміщення — 1135 руб. на рік, на опалення й освітлення — 316,79 руб. на рік, на проживання дітей — 1885,50 руб. на рік, на одяг і взуття — 71,72 руб. на рік, на білизну — 39,72 руб. на рік, на меблі — 243,90 руб. на рік, заробітна плата персоналу — 1202,50 руб. на рік, на матеріали — 63,6 руб. на рік, на медичні послуги — 64,71 руб., на прання та прибирання — 110,83 руб. на рік, на канцелярію — 123,45 руб. на рік, інші — 291,4 руб. на рік. Загальна цифра витрат за рік становила 5848,22 руб.² Отже, утримання та виховання однієї дитини коштувало в середньому 8,7 руб. на місяць, або 96,84 руб. на рік. Витрати на оренду приміщення значно скоротилися протягом 1906–1909 рр. з 1625,45 руб. до 1135 руб. або на 28%, загальні витрати зросли з 4483,04 руб. до 5848,22 руб. — або на 23%.

Окрім членських внесків, бюджет організації 1910 р. збагатився коштом пожертви Казимира Собанського, який заповів Товариству 1500 руб. Мерія Варшави вперше у звітному році надала Товариству допомогу — 300 руб. Окрім того, багато варшавських приватних компаній, за формулюванням, використаним у звітах Товариства: «розуміючи свій громадянський обов'язок», регулярно або одноразово постачали до притулку продукти харчування та одяг³.

1910 р. детальний перелік доходів мав такий вигляд: внески дійсних членів — 1020 руб., внески звичайних членів 569,30 руб., дохід від організації свят і вистав — 1267,39 руб., разові пожертви — 504,50 руб., пожертви через редакції журналів — 1282,43 руб., оплата за вихованців — 48 руб., заповіт Казимира Собанського — 1500 руб., субсидія мерії Варшави — 300 руб., прибуток від продажу панчіх — 133,92 руб., % від капіталу, депонованого в Торгівельному банку — 459,5 руб., сальдо з минулого року — 9733,32 руб. та інші. Разом — 16 975,79 руб.⁴ З цієї суми витрачено: на утри-

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 9.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1909. Warszawa, 1910. S. 10.

³ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1910. Warszawa, 1911. S. 7.

⁴ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1910. Warszawa, 1911. S. 8.

мання притулку — 6026,11 руб.¹ Майно Товариства 1910 р. складалося з: капіталу готівкою — 10 949,68 руб., землі в Воломіні — 5000 руб., інвентаря притулку на суму 600 руб. Разом — 16 549 руб.² З огляду на зазначені показники, простежується зростання разових внесків порівняно з попереднім роком з 249,92 руб. до 504,50 руб.

Витрати організації за 1910 р. були виражені такими показниками: на оренду приміщення — 1249,86 руб. на рік, на опалення та освітлення — 255,27 руб. на рік, на проживання — 1701,58 руб. на рік, на одяг і взуття — 264,17 руб. на рік, на білизну — 148, 8 руб. на рік, на меблі й електроенергію — 128,51 руб., зарплата персоналу — 1235,75 руб. на рік.³

Окрім того, значною часткою прибутків Товариства були надходження від організації вистав. Одним із заходів, підготовлених силами Товариства, був концерт у філармонії за участі Магдалени Олдаковської. Прибуток від заходу становив 1345,90 руб. Другим заходом Товариства була вистава в Польському театрі, яка принесла 302,18 руб.⁴

На 1 січня 1915 р. активи Товариства становили: грошовий капітал — 11 444 469,95 руб., фонд будівництва власного будинку (% за 1914 р. — 147,48 руб.) — 3253,98 руб., земля у Воломіні — 10 000 руб., інвентар притулку — 600 руб. Всього — 25 323, 93 руб.^{5 6}.

Фінансова складова діяльності Товариства 1916 р. мала таку конфігурацію: прибутки: внески дійсних членів становили — 384 руб., внески звичайних членів — 365,10 руб., прибутки від акції «Зелена кокардка» від травня 1916 р. — 1161,30 руб., одноразові пожертви — 137,50 руб., пожертви, зроблені в редакціях журналів — 147,21 руб., субсидія мерії Варшави — 500 руб., заповіт Матильди Домбської — 2000 руб., від організації «Швейцарський комітет» — 241,50 руб., від фонду «Альма-Тадема» — 500 руб., % від капіталу в Торгівельному банку — 500, 63 руб., % від капіталу в Ощадно-позичковому Товаристві — 54,50 руб. Разом — 5991,74 руб. Сальдо з минулого року — 16 779,11 р. Разом — 22 770,85 руб. Простежується значне скорочення прибутків організації. Внески дійсних членів упали з 1020 руб. 1910 р. до 384 руб. 1916 р. або майже в 3 рази, внески звичайних членів —

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1910. Warszawa, 1911. S. 9.

² Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1910. Warszawa, 1911. S. 9.

³ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1910. Warszawa, 1911. S. 9.

⁴ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1913. Warszawa, 1911. S. 6.

⁵ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1914. Warszawa, 1911. S. 12.

⁶ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1914. Warszawa, 1911. S. 13.

з 569,30 руб. до 365,10 руб. або в 1,5 раза, разові внески — з 504,50 руб. до 137,50 руб. або майже в 4 рази.

Витрати Товариства 1916 р. мали такий вигляд: на оренду житла — 1475 руб. на рік, на проживання — 2030,55 руб. на рік, на опалення й освітлення — 224,91 руб. на рік, на одяг, взуття, білизну — 89,33 руб. на рік, на меблі та обладнання — 295,66 руб. на рік, заробітна плата працівників — 1045,30 руб. на рік, на матеріали — 28,79 руб. на рік, на медичну допомогу — 67,67 руб. на рік, на прання і прибирання — 299,43 руб. на рік, на проїзд — 118,44 руб. на рік, на книги та зошити — 101,08 руб. на рік, на різне — 226,44 руб. на рік. Разом — 6802,60 руб.¹ Отже, витратна частина бюджету балансу організації 1916 р. збільшилася порівняно з 1909 р. Так, витрати на оренду приміщення зросли з 1135 руб. до 1475 руб. або на 22%, на проживання дітей — з 1885,50 руб. до 2030,55 руб. або на 6%. Загальні витрати зросли з 5848,22 руб. до 6802,60 руб. — на 14%.

Висновки. Найактивніше польські добротинні та опікунські установи розвивались у 1905–1916 рр. У цей час відбулася еволюція світогляду польських інтелектуалів, їх бачення шляхів втілення ідей польського благодійного руху в формі громадських організацій. Це було пов'язано з підвищенням політичної та соціальної свідомості всього польського народу, що дало змогу поширити ідеї соціального милосердя на загал.

На основі комплексного дослідження діяльності Товариства опіки над дітьми в'язнів у Варшаві в період від 1905 до 1916 рр. зроблено такі висновки, які сприятимуть глибшому розумінню соціокультурних та історичних процесів того часу й внеску зазначеної благодійної організації у формування модерного польського суспільства.

Аналіз адміністративної роботи виконавчих структур Товариства свідчить про важливість функціонального управління для досягнення поставлених цілей. Ретельний огляд звітних показників і фінансових результатів підтвердив результативність управлінських рішень, які визначили успіх організації в трудовому та фінансовому вимірах. Адміністративна діяльність організації виявилася добре організованою й координованою. Структура Товариства давала змогу ефективно керувати діяльністю та забезпечувати координацію між різними частинами організації. В роботі прослідковано зміни кількості членів товариства, зміну надходжень від членських внесків, кількості дітей у притулку, зміну місць перебування дітей, зміни в програмі навчання та виховання дітей, персонал і посади працівників організації. В результаті вдалося простигнути знакові події в житті організації та висвітлити основні аспекти функціонування організації.

¹ Sprawozdanie z czynności Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi Więźniów w Warszawie za rok 1916. Warszawa, 1917. S. 9.

Фінансовий бік діяльності організації продемонстрував збалансованість, дохідна частина перевищували витрати. Фінансову діяльність Товариства було спрямовано на забезпечення стабільних джерел надходження коштів для підтримки дітей, які опинились у складних життєвих обставинах. Збір коштів через внески, організацію благодійних заходів забезпечував необхідні ресурси для допомоги дітям. В роботі було використано фінансові показники за 1906, 1909, 1910, 1915, 1916 рр. з метою демонстрації динаміки змін у довоєнні роки та в роки Першої світової війни. В результаті вдалося порівняти грошові надходження в окреслений період та віддзеркалили їх залежність від зовнішніх чинників.

У підсумку, дослідження діяльності Товариства опіки над дітьми в'язнів у Варшаві вказує на його важливий внесок у соціальний розвиток польського суспільства окресленого періоду. Вивчення історії цієї добродійної організації надає можливість краще зрозуміти сучасні виклики в гуманітарній сфері та розробити ефективніші стратегії соціальної підтримки безпритульних дітей.

Перспективи подальших розвідок в даній тематиці вбачаються в залученні в історіографічний обіг нових архівних джерел, подальше фахове дослідження цього матеріалу. Окрім того, важливим елементом майбутніх праць присвячених опікунству, добродійності на польських землях мають бути порівняльні праці на сторінках яких буде проведено паралелі між особливостями роботи громадських добродійних організацій різних історичних періодів.

Adamczewska, G. & Kluska, S. 2004. Prawa dziecka — historia i współczesność. *Forum Edukacyjne*. № 1. S. 15–37.

Babicki, J. 1964. Postawa opiekuńcza względem dziecka (szkie analityczny), «*Życie Młodych*» 2/1938. *Sala, W. Praca w zakładach opiekuńczo-wychowawczych (w okresie 1918–1939)*. Warszawa: PZWS.

Czeredrecka, B. 1988. *Potrzeby psychiczne sierot społecznych*. Warszawa: IWZZ.

Dąbrowski, Z. 2006. *Pedagogika opiekuńcza. Pedagogika*. T. 3. Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej. Gdańsk: GWP.

Ernst, E. 1907. *Obowiązek rodzicielski. Przyczynek do kwestii wychowania młodzieży w czystości obyczajów*. Z trzeciego wydania z niemieckiego za zezwoleniem autorki tłumaczyła S. K. Poznań: Nakładem i czcienkami Drukarni i Księgarni św. Wojciecha.

Kelm, A. 2000. *Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*. Warszawa: ŻAK.

Kustra, Cz. 2008. *Działalność opiekuńczo-wychowawcza Kościoła Katolickiego w Polsce. Pedagogika opiekuńcza. Przeszłość — teraźniejszość — przyszłość*. Gdańsk: Harmonia.

Lalak, D., Pilch, T. 1999. *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*. Warszawa: ŻAK.

Maciaszkowa, J. 1983. *Opieka i wychowanie. Różnice i podobieństwa. Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. № 5.

Miklaszewski, W. 1909. *Ustawa normalna Towarzystw opieki nad uwolnionymi z więzień (patronatu) z d. 10 września 1908 roku. Gazeta Sądowa Warszawska*. № 4. 23 stycznia. S. 51.

Noble, C. 1983. *Prisoners' Families: The Everyday Reality*. Ipswich.

Obuchowska, I. 1988. Dziecko zagubione w sieroctwie. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. № 5.

Rzepliński, A. 1981. *Rodziny więźniów długoterminowych*. Kraków: G. Gebethner i spółka.
Stanecka, Z. 2013. *Świat według dziadka*. Poznań.

Adamczewska, G. & Kluska, S. 2004. Prawa dziecka — historia i współczesność. [Children's Rights — History and Present Day]. *Forum Edukacyjne*. № 1. S. 15–37. [In Polish].

Babicki, J. 1964. Postawa opiekuńcza względem dziecka (szkic analityczny). [Caring Attitude Towards a Child (Analytical Sketch)]. «*Życie Młodych*» 2/1938. *Sala, W. Praca w zakładach opiekuńczo-wychowawczych (w okresie 1918–1939)*. Warszawa: PZWS [In Polish].

Czeredrecka, B. 1988. *Potrzeby psychiczne sierot społecznych [Psychological Needs of Social Orphan]*. Warszawa: IWZZ. [In Polish].

Dąbrowski, Z.(2006. Pedagogika opiekuńcza [Caring Pedagogy]. *Pedagogika*. T. 3 Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej. Gdańsk: GWP [In Polish].

Ernst, E. 1907. *Obowiązek rodzicielski. Przyczynek do kwestii wychowania młodzieży w czystości obyczajów. [Parental Duty. A Contribution to the Issue of Educating Young People in Purity of Morals]*. Poznań: Nakładem i czcionkami Drukarni i Księgarni św. Wojciecha. [In Polish].

Kelm, A. 2000. *Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej [Key Problems of Care Pedagogy]*. Warszawa: ŻAK. [In Polish].

Kustra, Cz. 2008. Działalność opiekuńczo-wychowawcza Kościoła Katolickiego w Polsce [Care and Educational Activities of the Catholic Church in Poland]. *Pedagogika opiekuńcza. Przeszłość — terażniejszość — przyszłość*. Gdańsk: Harmonia. [In Polish].

Lalak, D. Pilch, T. 1999. Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej [Elementary Concepts of Social Pedagogy and Social Work]. Warszawa: ŻAK. [In Polish].

Maciaszkowa, J. 1983. Opieka i wychowanie. Różnice i podobieństwa [Care and Upbringing. Differences and Similarities]. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. № 5. [In Polish].

Miklaszewski, W. 1909. Ustawa normalna Towarzystw opieki nad uwolnionymi z więzień (patronatu) z d. 10 września 1908 roku [Standard Law for Societies for the Care of Released Prisoners (Patronage) of September 10, 1908]. *Gazeta Sądowa Warszawska*. № 4. 23 stycznia. S. 51. [In Polish].

Noble, C. 1995. *Prisoners' Families: The Everyday Reality*. Ipswich.

Obuchowska, I. 1988. Dziecko zagubione w sieroctwie [A Child Lost in Orphanhood]. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. № 5. [In Polish].

Porowski, M. 1993. Kamień i chleb (studium z dziedziny polityki penitencjarnej) [Stone and Bread (A Study in the Field of Penitentiary Policy)]. Warszawa. S. 146–147. [In Polish].

Rzepliński, A. 1981. *Rodziny więźniów długoterminowych [Families of Long-Term Prisoners]*. Kraków. [In Polish].

Stanecka, Z. 2013. *Świat według dziadka [The World According to Grandfather]*. Poznań. [In Polish].